

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ԲՐԻՍՏՈՆՅԱ ԱՐԵՎԵԼՔԸ»

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ՍԱՆԿՏ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ

(27-30 հունիս 2001 թ.)

Սկսած 1998 թ., աշխարհի գրեթե բոլոր ծագերում բազմազան գիտաժողովներ են տեղի ունենում Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ: Այդ գիտաժողովները ուղեկցվում են մորանոր ցուցահանդեսների բացումով, համերգներով, մշակութային զանազան միջոցառումներով, որոնք ավելի շոշափելի և ընկալելի են դարձնում Հայոց մշակույթը օտար ժողովուրդների համար, հնարավորություն տալիս հայկական գաղութներին վերստին համախմբվել Եկեղեցու և ազգային պետականության շուրջ, վերջապես՝ հնարավորություն են ընձեռում հայագետներին և պատմաբաններին գիտական մոտ փաստերով իմաստավորել Եկեղեցու դերը մեր ժողորդի կյանքում: Այս տեսանկյունից արդյունավետ էր մաս Սանկտ Պետերբուրգում տեղի ունեցած գիտաժողովը, որը կազմակերպվել էր քաղաքի պետական համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետը՝ Հայոց Եկեղեցու Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի թեմի, Սանկտ Պետերբուրգի Հայոց հյուպատոսարանի, Էրմիտաժի և «Ռուսաստանի հայերի միություն» հասարակական կազմակերպության աջակցությամբ:

Գիտաժողովին մասնակցում էին Բոլոնիայի, Իտալիայի, Երևանի, Ժնևի, Կլիվլենդի, Հարվարդի, Մոսկվայի, Սանկտ Պետերբուրգի, Փարիզի գիտական կենտրոնները և համալսարանները մերկայացնող շուրջ 30 գիտնական: Տեղի ունեցան երկու լիազումար և չորս բաժանմունքային միսեր, որոնք ղեկավարում էին ՌԴ ԳԱ ակադ. Մ. Բ. Պիոտրովսկին, Մ. Ն. Բոգոլյուբովը, ՀՀ ԳԱԱ ակադ. Հ. Մ. Բարթիկյանը, ՌԴ ԳԱ թղթակից անդամ Ի. Մ. Ստեփին-Կամենսկին և պրոֆ. Պարույր Մուրադյանը: Գիտաժողովի կազմակերպման ողջ ծրագիրը հետևողականորեն մշակել և իրականացնում էր Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետի «Հայագիտություն» հատուկ դասընթացի ղեկավար Արսեն Ծահիյանը:

Բացման խոսքում Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս վարդապետ Ներսիսյանը ընթերցեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ-ի՝ գիտաժողովի կազմակերպիչներին և մասնակիցներին ուղղված խոսքը, որը մեկ օր առաջ հրատարակվել էր Սանկտ Պետերբուրգի հայկական գաղութի «Հավատամք» թերթում:

Բացման և փակման լիազումար միսերում ելույթ ունեցան ՍՊԲ-ի քաղաքային և մարզային իշխանության, Ռուսաստանում Հայաստանի դեսպանության և ՍՊԲ-ի հյուպատոսության պաշտոնյաներ, ՍՊԲ-ի համալսարանի ռեկտորատի և Ռուսաստանի հայկական համայնքի ներկայացուցիչներ, որոնք բարձր գնահատեցին գիտաժողովը՝ հույս հայտնելով, որ դրանով ավելի կսերտանան Հայաստանի և Ռու-

ասատանի գիտական կապերը, և հայագիտությունը ապագայում կրկին իր տեղը կգրավի արևելագիտության ֆակուլտետի ամբիոնների շարքում:

Գիտաժողովի նյութը Հայոց Եկեղեցու 1700-ամյա պատմությունն էր՝ գիտական և մշակութային տարբեր դրսևորումներով: Հայոց Եկեղեցու պատմության ամենավաղ շրջանի ուսումնասիրության հարցերին էին իրենց զեկուցումները նվիրել Կ. Յուզբաշյանը, Պ. Մուրադյանը, Հր. Բարթիկյանը: Կ. Յուզբաշյանը «Հայոց Եկեղեցու կայացման հիմնական փուլերը» աշխատանքում անդրադարձավ Հայոց ազգային Եկեղեցու կայացման հինգ շրջանների բնութագրմանը՝ կարևորելով հետևյալ կետերը. ա) Աբգարի մասին պատմությամբ Հայոց Եկեղեցին դրել է առաքելական ավանդության սկիզբը, բ) Անդրադառնալով Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու տարեթվին, հեղինակն անդրադառնում է գիտության մեջ շոշափված բոլոր թվականներին և հավանական համարում Հայաստանում քրիստոնեության տարածումը միայն Միլանի էպիսկոպի հետո*, գ) Ընդգծեց այբուբենի ստեղծումը իբրև Հայոց Եկեղեցու կայացման կարևորագույն փուլերից մեկը, դ) Հայոց Եկեղեցու ինքնության հաստատման կարևոր փուլ համարեց 450/51 թթ. Վարդանանց պատերազմը, և ե) Հայոց Եկեղեցու կայացման վերջնական փորձաքար դիտեց Դվինի երկրորդ ժողովը (555 թ.):

Պ. Մուրադյանը «Քրիստոնեության առաքելական քարոզչության առասպելը կոպկասում» զեկուցման մեջ անդրադարձավ Հայաստանում, Վրաստանում և Ադվանքում առաքելական քարոզչության տարբեր ավանդույթներին, դրանց արձագանքները փորձեց գտնել ազգային մտածողության, բանահյուսության և ծեսի տարբեր դրսևորումներում:

Հր. Բարթիկյանը «Քրիստոնեությունը Գ դարի Բ կեսի Փոքր Հայքում» զեկուցման մեջ անդրադարձավ Դիոկղեսիանոս կայսեր կողմից մահվան դատապարտված վաղ քրիստոնեական սրբեր Եվստրատիոսի, Օգեստիոսի, Եվգենիոսի, Օրեստի և Մարդարիոսի հուճարեն վարքին, որը թարգմանվել է Ե դարում հայերեն: Հեղինակն անդրադարձավ այդ վկայաբանության ստեղծման աշխարհագրական միջավայրին և ցույց տվեց, որ արդեն Գ դարում Փոքր Հայքը քրիստոնեություն ընդունած շրջան է եղել:

Հ. Գրիգոր Լուրինեն «Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքը. երկնային խորանի էջքը Նոր Սիոնի վրա» զեկուցման մեջ ներկայացրեց Ագաթանգեղոսի պատմությունը իբրև կարևոր սկզբնաղբյուր և իրեն հետաքրքրող տեսիլքի բովանդակությունը համեմատեց Հովհաննես Ավետարանչի Հայտնության համապատասխան հատվածի հետ: Օռոկակաթի երևումը ռուս աստվածաբանը բացատրեց Էջմիածնի վրա աստվածային խորանի փայլարձակումով, որը ներառված է Աստվածամոր վերափոխման տոնի մեջ: Ըստ հեղինակի, Եկեղեցական ավանդության մույն հատկանիշներն ունի նաև Երուսաղեմի Ս. Սոփիայի տաճարը, որը Էջմիածնի մեծ օծվել է Աստվա-

* Մի տեսություն, որը հիմնավորված կերպով անվերապահորեն մերժվում է Հայաստանի գրեթե բոլոր հեղինակավոր հայագետների կողմից [«Էջմիածին» ամսագրի գլխ. խմբ. Վ. Դերիկյան]:

ծածնի վերափոխան մախօրյակին: Քննարկելով քրիստոնեական աշխարհի մանատիպ մի քանի օրինակներ, Հ. Գ. Լուրինեն փորձեց թվագրել Ջ դարի երուսաղեմյան ծիսական տարվա արարողակարգի մի քանի առանձնահատկություններ:

Հիմնվելով Փավստոսի Պատմության հաղորդած տեղեկությունների վրա, իտալացի հետազոտող Մարկո Բիազը անդրադարձավ Մասկոթաց աշխարհում Վըրթանեսի որդի Գրիգորիսի միսիոներական գործունեությանը: Հեղինակը փորձեց նորոպի մեկնաբանել պատմիչի տեղեկությունները Հյուսիսային Կովկասում քրիստոնեության տարածման խնդրի շուրջ:

Ամերիկացի հետազոտող Ջեյմս Ռասսելը հայ հին և նոր գրականություններից օրինակներ բերելով, ցույց տվեց խաչի սիմվոլի բացառիկ նշանակությունը Պետրոս Դուրյանի «Մանուկն առ խաչ» բանաստեղծության մեջ:

ՀՀ ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի «Քրիստոնյա Արևելք» բաժնի աշխատակից Պ. Չոբանյանը «Երուսաղեմի հայկական վանքերի տեղադրությունը ըստ Ամաստասի Ակարագրության (Ջ դար)» զեկուցման ընթացքում փորձեց ապացուցել, որ այս սկզբնաղբյուրը գրված է 570-ական թթ.: Սկզբնաղբյուրի մատնացուցած վանքերից շատերի հնագիտական մնացորդները, ըստ հետազոտողի, հայտնաբերվել են ԺԺ դարից հետո: Ըստ հետազոտողի, այսօր ևս այս ասպարեզում սպասելի են նոր հայտնագործություններ:

«Ջ-Է դարերի հայկական քաղկեդոնական համայնքի» պատմության ուսումնասիրությանն էր նվիրել իր զեկուցումը մոսկվացի հետազոտող Վ. Արուստյունովա-Ֆիդանյանը: Նա հայ-բյուզանդական եկեղեցաքաղաքական փոխհարաբերությունների ֆոնի վրա ներկայացրեց քաղկեդոնական հայերի հույն մատենագրության մեջ թողած հետքերը՝ ի մասնավորի անդրադարձավ «Narratio de rebus Armeniacae» երկի պարունակած վկայություններին:

Կլոդ Մոթաֆյանը «Կիլիկիայի տիրակալները Հռոմի, Բյուզանդիայի և Իսլամի միջև» զեկուցման մեջ անդրադարձավ Ռուբինյանների վարած արտաքին քաղաքականությանը՝ շեշտը դնելով Մլեն իշխանի ընտրած նոր քաղաքական կուրսի դեռևս չլուսաբանված մոտեցումների վրա:

ՌԴ ԳԱ Մոսկվայի ազգագրության և մարդաբանության ինստիտուտի գիտաշխատող Ալլա Տեր-Սարկիսյանը զեկուցեց «Քրիստոնեության դերը հայ ժողովրդի վաղ միջնադարյան մշակույթի զարգացման գործում» թեմայով շեշտը դնելով Եկեղեցու կատարած անփոխարինելի դերին մեր ժողովրդի հոգևոր-եկեղեցական և քաղաքական կյանքում:

Բոլոնիայի համալսարանի պրոֆեսոր Գաբրիելլա Ուլուֆոջյանը մեկնաբանեց վերջերս իր հրատարակած Երեմիա Քյոմուրճյանի քարտեզի պարունակած նյութերը Գանձասարի կաթողիկոսության վերաբերյալ:

ՍՊԲ-ի համալսարանի պրոֆեսոր Ա. Գադլոն ներկայացրեց «Հայերը և Հյուսիսային Կովկասի ժողովուրդները մ.թ. Ա հազարամյակի երկրորդ կեսին» զեկուցումը: Հեղինակը ընդգծեց քրիստոնեության հաստատման դերը Այսրկովկասում և Անդրկովկասում, ցույց տվեց Հյուսիսային Կովկասում Ե-Թ դարերում ձևավորված

պետական միավորների հետ Հայաստանի փոխհարաբերությունների հիմնական ուղղությունները և առանձնացրեց Հայոց Եկեղեցու բացառիկ դերը այդ խմբում:

Ուրախ համալսարանի պրոֆ. Վ. Ստեպանենկոն «Հայերը Բյուզանդիայում Ժ-ԺԱ դդ.» զեկուցման մեջ անդրադարձավ վերջին տարիներին կնքագիտության բնագավառում շրջանառության մեջ մտած հայկական մոր մյուսերի հրատարակություններին և բարձր գնահատեց դրանց նշանակությունը Բյուզանդիայի պատմության մեջ հայկական տարրի ուսումնասիրության բնագավառում:

ՍՊբ-ի Պետրոս Մեծի անվան մարդաբանության և ազգագրության թանգարանի՝ Կոնստանտնուպոլիսի գիտաշխատող Ս. Չերնեցովի զեկուցումը անվանված էր. «Ժ- դարի եթովպական Ս. Եվստակիոսի ճանապարհորդությունը Հայաստան և Հովհաննես արքեպիսկոպոս-վարդապետի ուղեգրությունը Եթովպիա 1679 թ.» եթովպա-հայկական եկեղեցական փոխհարաբերությունների լուսի անթոք»: Հեղինակը կարևորեց այս ասպարեզում եղած հետազոտությունները և ցույց տվեց, որ հայ-եթովպական փոխհարաբերությունները դեռևս կարիք ունեն մանրակրկիտ ուսումնասիրությունների:

ՍՊբ-ի համալսարանի ասպիրանտ Վ. Կրեչյանն իր զեկուցումը նվիրել էր «Կ. Պոլսի հայկական պատրիարքության դիվանագիտական միսիաները Սանկտ Պետերբուրգ և Եվրոպա. Բեռլինի կոնգրեսի նախաշեմին (1878 թ.)» հարցին: Վավերագրերի հետազոտության հիմքի վրա հեղինակն անդրադարձավ հարցի ուսումնասիրողների կողմից դեռևս լուծում չստացած մի շարք հարցադրումների և փորձեց տալ դրանց պատասխանները:

ՍՊբ-ի համալսարանի դասախոս Մ. Մելքումյանը «Բայական համակարգը հայերենում» զեկուցման մեջ անդրադարձավ արդի հայերենում բայի ձևաբանական դասակարգման քերականական խնդիրներին:

Հնագիտական մի կրճիթի լուծման տարբեր ճանապարհներ ու խնդիրներ էին իրենց առջև դրել Ա. Հակոբյանը և Հ. Սիմոնյանը: Նրանց զեկուցումները նվիրված էին Արցախի Ծիծեռնավանք հնավայրի ուսումնասիրության և թվագրման խնդիրներին: Եթե առաջինը, հենվելով այդ հուշարձանում հայտնաբերված մի վիմագիր արձանագրության վրա, հուշարձանը թվագրում էր Զ դարով, ապա երկրորդը, հետևելով հայտնաբերված հնագիտական հարուստ նյութին, դամբարանը վերագրում էր Գ դարում մարտիրոսացած մի սրբի:

Ժնևի համալսարանի պրոֆ. Վ. Կալցոլարին «Խրատ սաղմոսներն իբրև Ազաթանգեղոսի «Ժամանակագրության» բանալի» զեկուցման տեղ, համեմատական բանասիրության հենքի վրա, փորձեց բացատրել Ս. Գրիգորի վարքի մի շարք մոտեցումներ:

Երևանի Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գիտաշխատող Գ. Տեր-Վարդանյանի զեկուցումն անվանված էր «Եվրոպական ժամանակագրությունների թարգմանությունները հայկական պատմագրության համակարգում (ԺԳ-ԺԴ դդ.)»: Հեղինակն անդրադարձավ Եվրոպայի պատմության միջնադարյան հայկական թարգմանություններին և արժևորեց դրանց դերը պատմագրության մեջ:

ՀՀ ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտաշխատող Ա. Բոգոյանի զեկուցումն անվանված էր «ԺԴ տիտղոսների բյուզանդական սինտագմայի հայերեն թարգմանությունը և նրա կիրառման միջավայրը»: Հեղինակը ցույց տվեց, որ ԺԱ-ԺԳ դարերում հայերեն է թարգմանվել բյուզանդական կանոնագրքի հատուկ մի խմբագրություն, որը հավանաբար շրջանառության մեջ է եղել քաղկեդոնական հայերի միջավայրում:

ՌԴ ԳԱ Գրադարանի Ասիայի և Աֆրիկայի գրականության բաժնի աշխատակից Ն. Գորելովն իր զեկուցումն անվանել էր «Հայագգի Հայթոնի «Պարտեզ Արևելքի պատմության» երկը և ԺԴ դարի եվրոպական մատենագրությունը», ուր հեղինակը ներկայացրեց սեփական ուսերեն թարգմանությունը և որոշ ծանոթագրություններ:

Պիտի միայն ցավով նշել, որ ծրագրում հիշատակված մի շարք զեկուցումներ տեղի չունեցան:

Մշակութային ձեռնարկներով հարուստ այս գիտաժողովը տևեց երեք օր, որի ընթացքում Սանկտ-Պետերբուրգում լայնորեն պրոպագանդվում էր հայկական մշակույթը: Այդ ընթացքում մասնակիցները ներկա եղան Ռուսաստանի ազգային գրադարանի Կորֆի դահլիճում հայկական գրքի գանձերի ցուցահանդեսի բացմանը (հունիսի 27, պատասխանատու՝ Վ. Կրբեկյան), ՍՊԲ-ի համալսարանի արարողությունների դահլիճում քաղաքի հայագգի նկարիչների ցուցահանդեսի բացմանը (հունիսի 28, պատասխանատուներ՝ Խ. Հարությունյան և Մ. Լանինա), Էրմիտաժի թատրոնում (հունիսի 28) և ՍՊԲ-ի Ակադեմիական ֆիլհարմոնիայի Դ. Օոստակովիչի անվան մեծ դահլիճում տեղի ունեցած հայկական արվեստին և երաժշտությանը նվիրված համերգներ (հունիսի 29), այցելեցին Պետերգորֆ (հունիսի 30):

Գիտաժողովի մասնակիցները այցելեցին վերջին տարիներին վերանորոգված քաղաքի հայկական սրբավայրերը. Ս. Կատարինե և Վասիլյան կղզու գերեզմանատան եկեղեցիներ, մասնակցեցին Տ. Եզրաս վարդապետ Ներսիսյանի գլխավորությամբ տեղի ունեցած ժամերգությանը և Պատարագի արարողությանը քաղաքի գլխավոր հայկական եկեղեցում, թեմի առաջնորդի ուղեկցությամբ այցելեցին վերանորոգված հայկական թաղամասի հնագույն շենքերից մեկը, որն արդեն ծառայում է իբրև կիրակնօրյա դպրոց, շփումներ ունեցան նաև քաղաքի հայկական գաղութի հետ, որի ներկայացուցիչներից շատերը իրենց մասնակցությունը բերեցին նաև գիտաժողովի նիստերին: Գիտաժողովի զեկուցողներին ուրախություն պատճառեց հատկապես այն հանգամանքը, որ ՍՊԲ-ում գործում է համախումբ հայկական գաղութ, որը նպատակալաց կերպով լուծում է իր առջև դրված ազգային-եկեղեցական և մշակութային կարևոր խնդիրներ:

ԱԶՆՏ ԲՈԶՈՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր